

Nataliia Todosiienko

Наталія Тодосієнко

PRIMARY SCHOOLCHILDREN'S AESTHETIC PERCEPTION FORMATION IN THE PROCESS OF USING INTEGRATIVE ARTISTIC AND PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОГО СПРИЙМАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕГРАТИВНИХ ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

The purpose of the article is theoretical grounding and experimental verification of the effectiveness of the pedagogical conditions for activating the primary schoolchildren's aesthetic perception using integrative and game artistic and pedagogical technologies.

Methodology. A set of scientific research methods was used to solve the set tasks and achieve the goal: analysis of the scientific pedagogical and psychological sources on the research problem; grounding of theoretical principles, pedagogical conditions, methods and ways to increase the creative process efficiency; surveys, testing, questionnaires, pedagogical observation, analysis of the results of the primary schoolchildren's creative activity; pedagogical experiment and mathematical processing of the research results.

Scientific novelty. The scientific novelty of the obtained results is in the fact that for the first time the pedagogical conditions, which provide the increase of the efficiency of the primary schoolchildren's aesthetic perception formation by means of integrated, game and interactive art-pedagogical technologies in the process of use of the complex of arts, have been determined, substantiated and experimentally tested.

Conclusions. It is testified that the introduction of the experimental methods contributes to the positive dynamics in the levels of primary schoolchildren's aesthetic perception formation. The mathematical processing and analysis of the results of the experimental research indicate the positive changes in the levels of the young learners' aesthetic perception formation, namely: the aesthetic experience expansion and development of new knowledge and skills in the creative process by means of the complex of arts and use of innovative artistic and pedagogical technologies at the art cycle lessons and in extracurricular educational work.

Key words: aesthetic development, aesthetic perception, primary school age, integrated artistic and pedagogical technologies, complex of arts, artistic activity.

Мета статті – теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов активізації естетичного сприймання молодших школярів шляхом застосування інтегративних та ігрових художньо-педагогічних технологій.

Методологія. Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс методів дослідження: аналіз наукової педагогічної та психологічної літератури з проблеми дослідження; обґрунтування теоретичних засад, педагогічних умов, методів,

способів і прийомів підвищення ефективності творчого процесу; опитування, тестування, анкетування, педагогічне спостереження, аналіз результатів творчої діяльності молодших школярів; педагогічний експеримент та математична обробка результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови, які забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами інтегрованих, ігрових та інтерактивних художньо-педагогічних технологій у процесі застосування комплексу мистецтв.

Висновки. Доведено, що впровадження експериментальної методики сприяє позитивній динаміці у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів. Математична обробка та аналіз результатів експериментального дослідження свідчать про наявність позитивних змін у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів, а саме: розширення естетичного досвіду та розвитку нових знань і навичок у процесі мистецької творчості засобами комплексу мистецтв та використанням інноваційних художньо-педагогічних технологій на уроках мистецького циклу та у позакласній виховній роботі.

Ключові слова: естетичний розвиток, естетичне сприймання, молодший шкільний вік, інтегровані художньо-педагогічні технології, комплекс мистецтв, мистецька діяльність.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Серед багатьох предметів, що вивчаються в загальноосвітній школі, найбільший виховний потенціал належить предметам мистецького циклу з притаманним їм впливом на свідомість і підсвідомість особистості, на інтелектуальну та емоційну сферу людини. Ідеал школи майбутнього – виховання людини, якій притаманна висока естетична культура, самостійне критичне мислення, вона здатна до життєтворчості на основі здобутих знань, виявляє готовність до постійного їх оновлення та інтегрування у власному досвіді з метою творчої самореалізації. Підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами інтегрованих художньо-педагогічних технологій та мистецтва залежить від багатьох факторів і постає важливим завданням освітнього процесу. Школа знань має трансформуватися в осередок виховання справжньої духовності, плекання творчої особистості. Саме початкова школа забезпечує інтелектуальне та духовне становлення особистості дитини, пробудження у неї інтересу до мистецтва, залучення до музичної, художньої та творчої діяльності; закладає основи для формування цілісного сприймання світу, розвитку естетичних смаків, розуміння культурних надбань суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Естетичне виховання особистості було предметом наукового аналізу багатьох учених. У працях філософського (М. Бердяєв, І. Зязюн, П. Лавров, Л. Печко) та соціологічного спрямування (С. Комаров,

В. Потапчик, Б. Шляхов та ін.) естетичне виховання розглядається як засіб залучення молоді до духовних цінностей суспільства.

Дослідження науковців у галузі загальної та вікової психології (Г. Балл, І. Бех, В. Вілюнас, П. Гальперін, О. Запорожець, В. Зінченко, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Н. Тализіна, В. Ядов, І. Якиманська та ін.) сприяли розвитку психологічних аспектів естетичних почуттів та мислення молодших школярів, умов їх художньо-творчої самореалізації. Формування у дітей та молоді естетичних ідеалів та ціннісних орієнтацій отримало авторську інтерпретацію в працях В. Бутенка, Л. Коваль, О. Рудницької, Л. Хлебнікової, Л. Школяр.

Питання інтеграції мистецтв в естетичному вихованні дітей досліджено в роботах науковців Т. Голінської, К. Крутецького, Б. Неменського, Г. Шевченко. Структуру естетичного переживання як важливого компонента естетично спрямованого ставлення до музики розглядали В. Вілюнас, В. Медушевський, А. Сохор, Г. Тарасов, Б. Теплов. Особливе методологічне значення для музичної педагогіки мають дослідження Л. Виготського, О. Рудницької, П. Якобсона. Загальнонаукову методологічну основу формування музичного сприймання складають, насамперед, інтонаційно-фабульна і комунікативна концепція природи музики (В. Медушевський), соціальних функцій музичного мистецтва (А. Сохор), художньо-музичної діяльності як творчого процесу (Є. Назайкінський), взаємозв'язку соціального й особистісного в процесі сприймання (О. Костюк), інтонаційної сутності музики (Б. Асаф'єв), цілісного музичного сприймання (О. Костюк, Є. Назайкінський, В. Ражніков, Б. Теплов).

Ознайомлення з практикою роботи закладів загальної середньої освіти та аналіз літературних джерел засвідчують, що проблема естетичного виховання молодших школярів ще не знайшла належного розв'язання, а технології опанування дисциплін естетичного циклу не відповідають сучасним вимогам.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов активізації естетичного сприймання молодших школярів шляхом застосування інтегративних та ігрових художньо-педагогічних технологій.

Відповідно до мети окреслено наступні цілі дослідження: визначення рівнів сформованості естетичного сприймання; пошук форм, методів і методичних прийомів для перевірки ерудиції, отриманого художнього досвіду молодших школярів; обґрунтування педагогічних умов щодо набуття умінь та навичок художньо-творчої діяльності шляхом використання різних видів мистецтва у процесі застосування інтегративних художньо-педагогічних технологій.

Гіпотеза нашого дослідження ґрунтується на припущенні, що якість формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв у процесі застосування інтегративних художньо-педагогічних технологій зростає за таких педагогічних умов: формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва; реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей; включення школярів в системну поліхудожню діяльність.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та експериментального дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс методів дослідження: аналіз наукової педагогічної та психологічної літератури з проблеми дослідження; обґрунтування теоретичних засад, педагогічних умов, методів, способів і прийомів підвищення ефективності творчого процесу; опитування, тестування, анкетування, педагогічне спостереження, аналіз результатів творчої діяльності молодших школярів; педагогічний експеримент та математична обробка результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У нашому дослідженні висвітлено актуальні проблеми естетичного виховання особистості молодшого школяра, пошук нових підходів до навчання і виховання дітей та впровадження їх у освітній процес сучасної школи,

досліджено використання творчого потенціалу учнів у початковій школі, формування і розвиток у школярів естетичного сприймання дійсності, естетичного ставлення до навколишнього середовища, природи, мистецтва, та застосування принципу кореляції різних видів мистецтва.

Відповідно на основі аналізу теоретичних засад та практичного досвіду визначено та обґрунтовано систему критеріїв (чуттєво-емоційний, оцінно-образний, художньо-творчий) та відповідних до них показників і рівнів сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

Чуттєво-емоційний критерій визначає особливості чуттєво-емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку; сформованість позитивного ставлення молодших школярів до творів мистецтва; наявність стійкої мотиваційної основи до спілкування з мистецтвом; належний рівень знань з основ мистецтва; потребу в самостійній художній діяльності під керівництвом учителя.

Оцінно-образний критерій визначає розкриття творчої індивідуальності молодших школярів в процесі естетичної оцінки образів творів мистецтва (музичного, образотворчого, літературно-поетичної творчості, театральних мініатюр, хореографічних композицій, нових мистецьких продуктів) та їх репрезентації.

Художньо-творчий критерій передбачає готовність молодшого школяра до участі у творчому процесі в оптимальних організаційних формах для розв'язання визначених завдань; прагнення до здійснення художньо-творчої діяльності в закладах загальної середньої освіти; набуття творчих умінь (музично-виконавських, сценічно-артистичних, художніх, організаційних, активній мистецькій діяльності; участь у художньо-творчому процесі).

На основі діагностики стану сформованості естетичного сприймання у молодших школярів охарактеризовано три рівні його прояву: низький (елементарно-фрагментарний); середній (емоційно-формальний); високий (художньо-інтерпретаційний).

Основною метою нашої експериментальної роботи було визначення, обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами інтегрованих, ігрових та інтерактивних художньо-педагогічних технологій у процесі застосування комплексу мистецтв; пошук форм і методів активізації дитячого сприймання; розвиток творчого потенціалу і зародження деяких методичних прийомів активізації творчої діяльності учнів.

В експериментальному дослідженні, яке здійснювалося протягом 2015–2019 років взяли участь 445 молодших школярів, які навчаються у школах м. Вінниці, Вінницької області та м. Черкаси. Отримані результати виявили певні зміни та позитивну динаміку зростання рівня естетичного сприймання, формування художньо-естетичної оцінки у дітей молодшого шкільного віку. Нами зафіксований зріст рівня естетичного сприймання? пов'язаний із розвитком емоційно-почуттєвої сфери та творчого потенціалу молодших школярів, що зумовлено результатом застосування запропонованої методики активізації естетичного сприймання дітей молодшого шкільного віку засобами мистецтва.

У ході дослідження в експериментальних групах реалізовані, обґрунтовані та експериментально перевірені педагогічні умови, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами мистецтва: формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва на основі природовідповідності виховання; реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей з опорою на набутий естетичний досвід; включення школярів в системну поліхудожню діяльність на основі співтворчості вчителя і учнів. У контрольних групах процес формування естетичного сприймання у молодших школярів організовувався традиційним способом.

Таким чином, насамперед, було використано метод малювання музики, котрий тісно пов'язаний з історією розвитку музики та образотворчого мистецтва. Уперше взаємовплив музики й образотворчого мистецтва на глибокому, суттєвому рівні виявився в епоху романтизму з її прагненням до синтезу мистецтв. Художники розпочали використовувати ритмічні, композиційні й формотворчі, темброво-колористичні характеристики музики при створенні художнього твору. Також єдність, взаємопроникнення стихій музики та кольору надихала багатьох майстрів ХХ сторіччя. Тема колористично зумовленої музикальності й музичного підґрунтя кольору – визначала значною мірою всю естетику авангардизму. «Кольори – мої ноти, я поєдную їх у співзвуччя, дисонанси й акорди», – писав німецький художник-авангардист Еміль Нольде (Ярошенко, 2000, с. 39).

Так, подальший розвиток принципів музичного живопису призводить до відмови від предметності, прагнення вивести живопис з розряду образотворчих мистецтв у виражальні. У творчості В. Кандінського лінії, фарби, плями на полотні стають

засобами передачі емоційно-музичного змісту. Митець відверто заявляв про «музикоподібність» своїх імпрровізацій та композицій і вільно оперував синестетичними характеристиками при аналізі живопису. Живопис В. Кандінського, як і музика О. Скрябіна, що створювалася в ці ж роки, стала основою створення нового світло-кольоро-музичного синтезу.

Найбільш цікавий досвід втілення композиційно-формальних особливостей музики при створенні живописних творів належить художнику та композитору М. Чюрльонісу. Митець живописними засобами розширив світогляд у галузі поліфонії та музичного ритму і закликав митців наслідувати такі незвичайні явища у мистецтві. Деякі цикли художніх робіт М. Чюрльоніса названі ним «сонатами»: «Соната моря», «Соната сонця», «Соната весни» та ін. і побудовані за аналогією з побудовою сонатно-симфонічного циклу. Вони складаються з трьох або чотирьох частин: Allegro, Andante, Scherzo, Finale. Композиція, ритм, емоційно-образна настроєність кожної з частин відповідає темпу і характеру частин сонатно-симфонічного циклу. У творчості митця, окрім «сонат», зустрічаються також «фуги» і «прелюди». Серійний принцип композиції, характерний для сучасної композиторської техніки, зустрічається в ряді картин швейцарського живописця і графіка, представника експресіонізму П. Клеє та нідерландського кубіста П. Мондріана. Яскраві приклади цього «Фуга в червоному», «Статична і динамічна градації», «Старовинні акорди», «Квітучий сад» П. Клеє або ж «Композиції» і «Victory Boogie-Woogie» П. Мондріана (Ярошенко, 2000, с. 40).

Інші художники вдалися до безлічі спроб зафіксувати в статичі візуальний образ окремих музичних творів, зафіксувати на полотні симультанні образи, народжені сприйманням музики – це картини М. Швінда, М. Клінтера в ХІХ сторіччі, Г. Майер-Тура, Дж. Бельмонта на початку нашого сторіччя і наших сучасників Ф. Юр'єва, О. Соколова, В. Болдирева та ін. Відомі також роботи, пов'язані зі створенням синестетичного «портрета» всієї творчості якогось композитора цілком (Р. Гальбек, М. Вітінг), а також наслідувальні й присвячені окремим формам і жанрам (Д. Уїтлер, А. Валенсі). Ця галузь художніх експериментів була наділена спеціальним терміном «музична графіка», введеним О. Райнером, ініціатором педагогічного засвоєння прийомів малювання музики.

Методика малювання музики широко використовувалася в двадцяті роки і на уроках Б. Яворського. Експериментальна

музична робота видатного педагога-новатора включала пошуки різноманітних форм активізації дитячого сприймання, що природно призводили до розвитку творчого начала, до народження багатьох видів творчої діяльності дітей. У своїй практиці виховання Б. Яворський виходив з розуміння цілісності сприймання дитиною навколишніх явищ життя, мистецтва. Основою педагогічної роботи Б. Яворського було залучення різноманітних асоціацій, як музичних, так і не музичних. Початковий етап творчості проявлявся в найрізноманітніших формах: образотворчих, рухових, звукових, словесних. Зорові відчуття реалізувалися в малюнках, що відображають настрої, нав'язні прослуханою музикою. Подальше поглиблення зорових асоціацій йшло в трьох напрямках: графічне зображення основної теми твору або більш великої побудови, осмислене відтворення в умовному малюнку конструкції, архітектоники твору і водночас відображення в кольоровій гамі динаміки розвитку музичного образу; залучення образотворчоживописного матеріалу, що відображає образну структуру твору; живописне оформлення музичних вистав, власне виготовлення декорацій, костюмів (Ярошенко, 2000, с. 41).

На нашу думку, дитина за допомогою звуків здатна передати цілу гаму почуттів та емоцій. Але своє бачення музичного твору можна виразити і словами. Для цього нами був запропонований методичний прийом «Малюємо словами» – замальовки до прослуханих музичних творів, оформлені віршем, художня техніка – акварель. Враховуючи невеликий словниковий запас учнів-третьокласників варто використовувати метод моделювання та орієнтовні таблиці емоційно-естетичних визначень (В. Ражніков, О. Ростовський) (Тодосієнко, 2013, с. 12). Слова поєднуються в групи за певною ознакою. Цей методичний прийом можна використовувати в колективній формі роботи, враховуючи, що учням подобається колективне створення віршів або компактних описів, а також під час виконання індивідуальних завдань після прослуховування або повторного слухання музичного твору (Тодосієнко, 2013, с. 13).

Більшість дітей висловила свої враження від запропонованого нами музичного твору з «Дитячого альбому» П. Чайковського «Солодка мрія» у теплих тонах: фантастичні пейзажі, фарби світанку, замальовки природи з віршами, наприклад:

*Світло-рожеву фарбу
Розлив необачно світанок.
Сріблясті коси опустив
На землю сивий ранок.*

У процесі слухання музичного твору «Солодка мрія» учням були запропоновані ще деякі прийоми, що активізують творчу уяву та стимулюють художньо-образне мислення учнів; дозволяють передати емоції і настрої твору, надати естетичну оцінку твору, а саме: «Малюємо музику» – сюжетна композиція, замальовки до прослуханих музичних творів (техніка – акварель).

Пошук форм і методів активізації дитячого сприймання та розвитку творчого потенціалу привів до зародження деяких методичних прийомів активізації творчої діяльності учнів молодшого шкільного віку. Наводимо приклади запропонованих нами методичних прийомів, що забезпечують підвищення ефективності формування естетичного сприймання у молодших школярів у процесі використання інтегрованих, ігрових та інтерактивних художньо-педагогічних технологій із застосуванням комплексу мистецтв: «Музичні кольори» – сюжетне малювання (художня техніка – акварель, фломастер, олівець); «Туман і витонченість» – сюжетне малювання, замальовки до прослуханих творів з метою формування зорових асоціацій сприймання музичного образу (техніка – акварель «по-волоному»); «Музичний настрої» – застосування безпредметного живопису (зображення настрою, ладу, форми музичного твору; художня техніка – акварель, гуаш; малюнки виконуються на білому і тонованому папері); «Чарівна лінія», «Музика і графіка» – графічне зображення основної мелодії, теми, форми твору та його частин, музичних образів (Тодосієнко, 2013, с. 12). Як правило, малюнки дітей мають сюжетну спрямованість і лише деяким учням властиве емоційне забарвлення цих сюжетів, використання багатого кольорової палітри.

Отже, аналіз дитячих малюнків приводить до думки, що опис вражень словами, асоціативне відображення музичного твору у малюнках позитивно впливає на розвиток естетичного почуття до природи, життя, розуміння і усвідомлення власних вражень і переживань, стимулює оціночне ставлення учнів до навколишнього світу як аналогу мистецтва.

На наш погляд, дуже цікавим є кольорово-образне відображення музичної палітри твору П. Чайковського «Солодка мрія» ученицею третього класу в холодній кольоровій гамі. На малюнку зображений туманний ліс до сходу сонця, сині постаті дерев, перші промені сонця, срібні краплини роси; птахи, що радіють новому дню («Фарби в тумані» – техніка – акварель «по-волоному») з віршованим надписом:

*В срібнім тумані
Крапельки роси блищать.
Білі птахи як мрії
Відлітають в сине небо.*

Під час прослуховування музичних творів ми пропонували учням зосередитися і уявити, що зображає музика. Якщо це, наприклад, «Пори року» П. Чайковського, то можна мабуть уявити осінній пейзаж, жайворонка в ній. Слухаючи пісню, можна «домалювати»: широке роздолля пейзажу, народні гуляння.

Слід зазначити, що діти під час слухання музичного твору зображують фарбами пейзаж або інший художній образ саме в тому стані, який передавався музикою. Для сумної музики пасують холодні, неясні, пастельні кольори, для веселої – яскраві, теплі. Для зображення настрою, образу людини можна використати тільки один тон. Звучання, тембри і динаміку різних музичних інструментів можна виразити за допомогою фарб, вигадати візерунок, використати різноманітні прийоми, що надають можливість більш глибокого розуміння краси, змісту і настрою музичного твору.

Таким чином, діти мають зрозуміти, що музика, як і будь яке мистецтво, передає думки того, хто її створив, думки і почуття тих, кого вона зображує у пісні, танці, опері, симфонії. Діти намагаються порівнювати звуки в музиці з фарбами в живописі чи мелодію з лініями в малюнку (прийом «Кольоровий звукоряд» – розфарбовування трафарету звукоряду відповідно до ладового забарвлення). «Кольоровий звукоряд» – у цьому випадку (трафарет звукоряду з назвами нот) зафарбований ученицею у холодні, світло-сині та зелені тони, фіолетовий колір. На наш погляд, під час сприймання творів непрограмової музики (прелюдії, ноктюрни, сонати, етюдів) краще використовувати зображувальні прийоми: «Мій музичний настрій», «Кольорова фантазія» – малюнки безпредметних кольорових композицій. А для порівняння непрограмових музичних творів з творами образотворчого мистецтва – твори безпредметного живопису видатних майстрів Р. Делоне, В. Кандинського, П. Мондріана, К. Малевича та ін.

Наприклад, застосування вищезазначених прийомів позитивно впливає на розвиток творчої уяви дітей. У дитячих малюнках, які виконані до п'єси М. Чюрльоніса «Співзвуччя», ритм, акценти, динаміка, характер мелодії, форма відображаються у крапках, лініях, плямах, різних кольорових та геометричних формах. Серед кольорів переважають темно-сірі відтінки. Також ми спробували використати кольорове рішення п'єси М. Чюрльоніса «Прелюдія» з метою більш глибокого і цілісного сприймання музичного твору.

Більша частина учнів обрала синій, фіолетовий та бузковий кольори. Під час подальших прослуховувань здійснювалась деталізація сприйнятого – у вигляді трьох різнокольорових ліній (техніка малювання – акварель). Після цього виділяється кожне інтонаційне зерно, що зображується переривчастими мазками, іншими безпредметними образами. Зміну інтенсивності внутрішнього розвитку інтонації, звукового розвитку учні зображують у вигляді зміни кольорового насичення всередині кожного мазка. Вибір тону був довільним, але перед виконанням творчих робіт інколи корегувався у спільній бесіді. Слід відзначити, що вибрані учнями холодні, бузково-блакитні тони часто збігалися.

Після виконання завдань запропонували перегляд образотворчо-живописного матеріалу – репродукції картин М. Чюрльоніса «Прелюд», «Фуга», «Соната зірок». У процесі дослідження ми використовували зразки практичного поєднання музики та живопису художником-музикантом М. Чюрльонісом, а саме: діалог між зором і слухом, звуком і кольором. Його картини з музичними назвами: «Соната зірок», «Прелюд», «Фуга» надихали дітей на написання творів-описів, у яких учні уявляють казкові образи – звучить музика добра і світла, гармонія Космосу, відчувається щось фантастичне. Малюнки дітей не зображують щось предметне, а передають особливості розвитку музики певних жанрів, викликають споріднені враження від музичних і живописних образів. У картині «Соната зірок» передається гармонія руху зірок, Космосу. Поєднання живопису з прослуховуванням фрагмента твору «Соната зірок» значно покращує сприймання музики.

Отже, нагромаджений у процесі активного сприймання художній досвід учнів стає основою розвитку їхнього асоціативно-образного мислення, головним спонуканням їхнього творчого самовираження. Цікавим виявилось образотворче і словесне оформлення музичних вражень. Яскраво-ілюстративними були малюнки, пейзажні замальовки до вокальних творів, наприклад, української народної пісні в обр. Я. Степового «Ой весна». Словесний текст спрямував фантазію дітей у більш конкретне русло, їхні малюнки набували предметної реальності. Малюнки дітей до пісні «Ой весна» сповнені радістю, світлом і виконані у світло-зелених і синіх тонах. Можна проілюструвати слухання пісні показом репродукцій картин відомих художників: С. Світославський «Березневий гай навесні»; І. Остроухов «Рання весна»; Г. Леонтьєв «Березень»; С. Герасимов «Рання весна», О. Пащенко «Весняні води», А. Грицай «Весняне сонце».

Наші спостереження доводять, що в експериментальній групі використання методичних прийомів, стимулюючих розвиток музично-естетичного сприймання учнів поступово удосконалює образне бачення музичних творів, підвищує загальний рівень культури та ерудиції дітей. Так, наприклад, замальовки до музичного твору І. Левицького «Українська рапсодія», виконані учнями з різним рівнем здібностей та розвитком художнього сприймання до експерименту, значно відрізняються від тих, що виконані до твору Г. Форте «Пробудження», який був запропонований після проведеної експериментальної роботи.

Особливу групу малюнків склали творчі роботи, які відображають форму музичного твору, розвиток тематичного матеріалу, зображення засобів музичної виразності. Якщо замальовки дітей з контрольної групи носять переважно сюжетний характер, то роботи до музичних творів «Прелюдія № 7» Ф. Шопена, «Вальс» П. Чайковського з «Дитячого альбому», «Весняне рондо» Б. Фільц, виконані аквареллю, включають: живописні зображення; умовно-структурні схеми; предметний живопис; безпредметний живопис; різнокольоровий графічний запис. Під час опитування та співбесіди достатньо чітко відображений процес розвитку слухових уявлень школярів, музичного мислення, уміння диференційовано сприймати тематичний розвиток музичної тканини, фактуру твору, глибоке розуміння музичних образів, музичної думки.

Метод малювання музики пропонується у програмі «Мистецтво» в підручнику Л. Масол, Е. Белкіної для учнів третього класу, розділ «Комічні та фантастичні образи», у розділах «Діалог музики та живопису», «Чарівники звуків та барв» (Масол, 2006, с. 89-91).

Порівняльне зіставлення результатів дослідження контрольної та експериментальної груп доводить, що комплексне сприймання музики зберігається в пам'яті дітей значно краще, сприяє розвитку художньої фантазії, підвищенню у дітей інтересу до уроків музичного і образотворчого мистецтва, розвитку творчої ініціативи, формуванню самостійного мислення.

Використання інтегрованого підходу, наведених нами деяких методів і прийомів, методу малювання музики надало нам наступні позитивні результати: формування індивідуальності і культури художнього сприймання; розвиток уяви і творчої фантазії дітей; підвищення інтересу до вивчення мистецтва учнів початкових класів; стимулювання художньо-творчої діяльності молодших школярів (Brovchak, Likhitska, Starovoit, & Todosiienko, 2020, с. 100-101).

На початку експерименту зафіксовано 17,30% учнів початкових класів з високим рівнем сформованості естетичного сприймання, після експерименту цей відсоток зріс до 34,11%. Натомість, зменшилася частка учнів з низьким рівнем – з 45,30% до 26,17%. Середній рівень сформованості естетичного сприймання на початку експерименту виявлено у 37,40% опитуваних, у кінці – 39,72%. У контрольних групах динаміка формування естетичного сприймання у молодших школярів не така значна: респондентів з високим рівнем сформованості естетичного сприймання було 17,80%, а стало 26,03%; із середнім рівнем було 39,30%, стало 37,90%; з низьким було 42,90%, стало 36,07%.

Отже, для контрольних груп обраховане значення χ^2 -критерію (3,95) менше за відповідне табличне значення (5,99). Так, зміни у сформованості естетичного сприймання в учасників контрольних груп, що відбулися протягом формування частини експерименту, не є статистично значущими. Для χ^2 -критерію (14,77) більше за відповідне експериментальних груп значення граничне значення χ^2 -критерію при $m - 1 = 2$ ступенях свободи, яке складає 5,99 при вірогідності допустимої помилки менше за 0,05. Так, з вірогідністю помилки не більше 5% можна стверджувати, що в результаті застосування експериментальної методики формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв в учнів експериментальних груп відбулися статистично значущі зміни.

Дослідження рівнів сформованості естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв показало позитивну динаміку, а саме: підвищення середнього рівня – 2,32% та високого рівня на 16,81%, і зменшення низького на 19,13% в ЕГ і наявність незначних змін у КГ – у межах 8%.

Доведено, що впровадження експериментальної методики сприяє позитивній динаміці у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів. У процесі експериментального дослідження виявлено суттєві позитивні зміни в структурних компонентах ЕГ, порівняно з КГ. Математична обробка та аналіз результатів експериментального дослідження доводять наявність позитивних змін у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів, а саме: розширення естетичного досвіду та розвитку нових знань і навичок у процесі мистецької творчості засобами комплексу мистецтв з використанням інноваційних художньо-педагогічних технологій на уроках мистецького циклу та у позакласній виховній роботі.

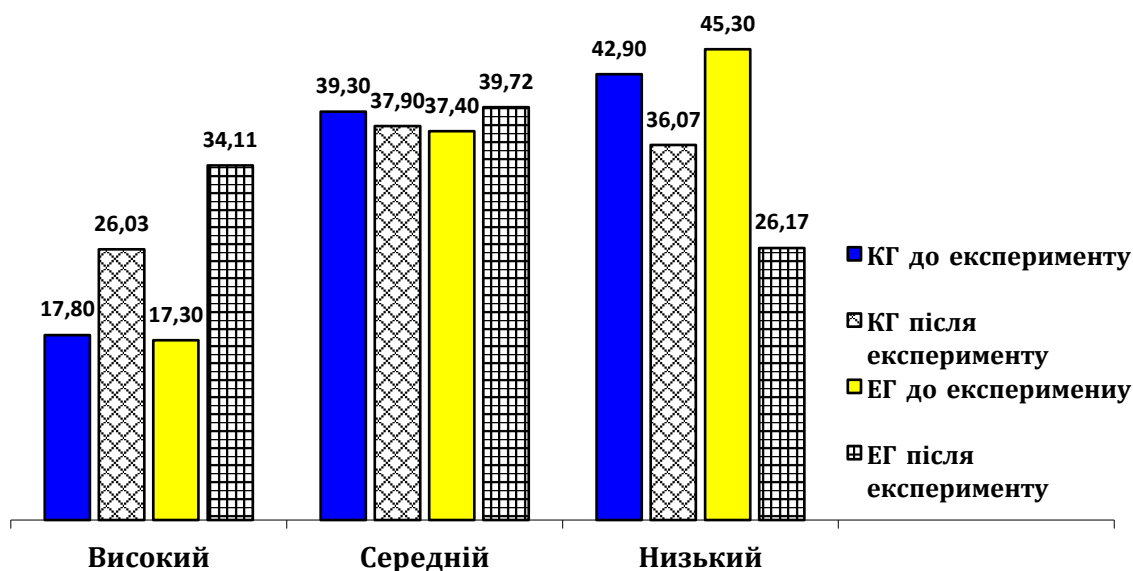

Рис. 1. Динаміка кількісних змін сформованості рівнів естетичного сприймання у молодших школярів у процесі використання інноваційних художньо-педагогічних технологій

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов активізації естетичного сприймання молодших школярів у процесі застосування інтегративних та ігрових художньо-педагогічних технологій дала позитивні результати експерименту, які вказують на ефективність запровадженої нами методики формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами комплексу мистецтв, що виявлено за допомогою педагогічних зрізів за розробленими критеріями та статистичними методами.

Підтверджено гіпотезу дослідження, що ґрунтується на припущенні, що якість формування естетичного сприймання у молодших школярів у процесі застосування інтегративних та ігрових художньо-педагогічних технологій засобами мистецтва зростає за таких педагогічних умов: формування у молодших школярів мотиваційної основи естетичного сприймання дійсності та мистецтва; реалізація інтегрованого підходу до художньо-оцінної діяльності дітей; включення школярів в системну поліхудожню діяльність.

Так, дослідження рівнів сформованості естетичного сприймання у молодших

школярів у процесі застосування інноваційних художньо-педагогічних технологій показало підвищення середнього рівня – 2,32% та високого рівня на 16,81%, і зменшення низького на 19,13 % в ЕГ і наявність незначних змін у КГ – у межах 8%.

У процесі дослідження доведено, що впровадження експериментальної методики сприяє позитивній динаміці у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів. У процесі експериментального дослідження виявлено суттєві позитивні зміни в структурних компонентах ЕГ, порівняно з КГ. Математична обробка та аналіз результатів формувального етапу експериментального дослідження доводять наявність позитивних змін у рівнях сформованості естетичного сприймання у молодших школярів.

Подальшого дослідження потребує використання інтегративних, ігрових, проблемно-евристичних, інтерактивних художньо-педагогічних технологій у естетичному вихованні молодших школярів, що стимулює не тільки розвиток пізнавальних, але й креативних здібностей дітей, здатність до творчого самовираження і рефлексії, потреб у художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні.

Список використаних джерел

- Андрієвський, Б. М. (2002). Взаємодії художньо-виразної мови музики та живопису в естетичному вихованні молодших школярів. *Педагогічні науки*, 26, (229–232). Херсон: ХДУ.
- Бех, І. Д. (2012). Особистість у діапазоні розвивально-творчого потенціалу. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 29, 3–5.

- Голінська, Т. М. (2002). Поліхудожній розвиток молодших школярів засобами інтеграції мистецтв. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*, Вип. 26. (415–419). Київ-Запоріжжя: ЗІПК.
- Костюк, Г. С. (1989). *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. Київ: Радянська школа.
- Лазаренко, Н. І. (2018). Нові вимоги до професіоналізму вчителя з урахуванням процесів Євроінтеграції. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, Вип. 54. (100–106). Вінниця.
- Масол, Л. М. (2006). *Методика навчання мистецтва у початковій школі*. Харків: Ранок.
- Савченко, О. Я. (2009). *Виховний потенціал початкової освіти*. Київ: Богданова А.
- Рудницька, О. П., & Миропольська, Н. Е. (1985). Критерії музично-естетичного розвитку дітей. *Початкова школа*, 3, 38–43.
- Тодосієнко, Н. Л., Казьмірчук, Н. С., & Мальов, С. В. (2018). Шляхи формування естетичного сприймання молодших школярів засобами українського фольклору. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 51. (43–47). Київ-Вінниця.
- Тодосієнко, Н. Л. (2013). Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами поліхудожньої діяльності. *Zbiór raportów naukowych: Naukowe prace, praktyka, opracowania, innowacje 2013 roku*. (11–13). Zakopane: Wydawca: Sp. z o. o. «Diamond trading tour».
- Тодосієнко, Н. Л. (2019). Педагогічний потенціал комплексу мистецтв у процесі формування естетичного сприймання у молодших школярів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, Вип. 58. (38–42). Вінниця.
- Тодосієнко, Н. Л. (2019). Особливості формування естетичного сприймання у молодших школярів з особливими потребами засобами мистецтва. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна»*. (106–110). Хмельницький.
- Тодосієнко, Н. Л., & Маринчук, Т. Т. (2019). Формування естетичного сприймання у молодших школярів засобами вокально-естетичної творчої діяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 51. (188–193). Київ-Вінниця.
- Ярошенко, А. А. (2000). З історії малювання музики як методу активізації художньо-образного мислення учнів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*, Вип. 2. (37–42). Вінниця.
- Brovchak, L. S., Likhitska, L. M., Starovoit, L. V., & Todosiienko, N. L. (2020). Pedagogical potential of the arts complex in the process of formation of aesthetic perception of junior pupils. *Rezeknes Tehnologiji Akademijska*. Rezekne, Latvijas Republika, 98–108.

References

- Andriievskiy, B. M. (2002). Vzaiemodii khudozhno-vyraznoi movy muzyky ta zhyvopysu v estetychnomu vykhovanni molodshykh shkoliariv [Interactions of art-expressive language of music and painting in primary schoolchildren's aesthetic education]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 26, (229-232). Kherson: KSU.
- Bekh, I. D. (2012). Osobystist u diapazoni rozvyvalno-tvorchoho potentsialu [Personality in the range of developmental and creative potential]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted person*, 29, 3-5.
- Holinska, T. M. (2002). Polikhudozhnii rozvytok molodshykh shkoliariv zasobamy intehratsii mystetstv [Polyartistic development of primary schoolchildren by means of integration of arts]. *Pedahohika i psykhohohiia formuvannia tvorchoi osobystosti: problemy i poshuky: zb. naukovykh prats. – Pedagogy and psychology of creative personality formation: problems and searches*. Issue 26. (415-419). Kyiv-Zaporizhzhia: ZIPK.
- Kostiuk, H. S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psykhichni rozvytok osobystosti [Educational process and mental development of personality]. Kyiv: Radianska shkola.
- Lazarenko, N. I. (2018). Novi vymohy do profesionalizmu vchytelia z urakhuvanniam protsesiv Yevrointehratsii [New requirements for teacher professionalism taking into account the processes of European integration]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University*. Issue. 54. (100 -106). Vinnytsia: Nilan LTD.

- Masol, L. M. (2006). *Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli [Methods of teaching art in primary school]*. Kharkiv: Ranok.
- Savchenko, O. Ia. (2009). *Vykhovnyi potentsial pochatkovoї osvity [Educational potential of primary education]*. Kyiv: Bohdanova A.
- Rudnytska, O. P., & Myropolska, N. E. (1985). Kryterii muzychno-estetychnoho rozvytku ditei [Criteria for musical and aesthetic children's development]. *Pochatkova shkola – Primary School*, 3, 38-43.
- Todosiienko, N. L., Kazmirchuk, N. S., & Malov, S. V. (2018). Shliakhy formuvannia estetychnoho spryimannia molodshykh shkoliariv zasobamy ukrainskoho folklore [Ways of primary schoolchildren's aesthetic perception formation by means of the Ukrainian folklore]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern information technologies and innovative methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems. Issue 51. (43-47)*. Kyiv-Vinnytsia: Planer.
- Todosiienko, N. L. (2013). Formuvannia estetychnoho spryimannia u molodshykh shkoliariv zasobamy polikhudozhnoi dialnosti [The primary schoolchildren's aesthetic perception formation by means of polyartistic activity]. *Zbiór raportów naukowych – Collection of scientific works. (11-13)*. Zakopane: Wydawca: Sp. z o. o. «Diamond trading tour».
- Todosiienko, N. L. (2019). Pedagogichnyi potentsial kompleksu mystetstv u protsesi formuvannia estetychnoho spryimannia u molodshykh shkoliariv [Pedagogical potential of the arts complex in the process of primary schoolchildren's aesthetic perception formation]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Issue 58. (38-42)*. Vinnytsia.
- Todosiienko, N. L. (2019). Osoblyvosti formuvannia estetychnoho spryimannia u molodshykh shkoliariv z osoblyvymi potrebamy zasobamy mystetstva [The peculiarities of the aesthetic perception in primary schoolchildren's with special needs formation by means of art]. *Zbirnyk nauk. prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnologii universytetu «Ukraina» – Collection of works of Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University «Ukraine». (106-110)*. Khmelnytskyi.
- Todosiienko, N. L., & Marynychuk, T. T. (2019). Formuvannia estetychnoho spryimannia u molodshykh shkoliariv zasobamy vokalno-estetychnoi tvorchoi diialnosti [The primary schoolchildren's aesthetic perception formation by means of vocal-aesthetic creative activity]. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem – Modern information technologies and innovative methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems. Issue 51. (188-193)*. Kyiv-Vinnytsia: Planer.
- Yaroshenko, A. A. (2000). Z istorii maliuвання muzyky yak metodu aktyvizatsii khudozhno-obraznogo myslennia uchniv [From the history of drawing music as a method of activating the artistic and figurative pupils' thinking]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho – Scientific notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University. Issue 2. (37-42)*. Vinnytsia.
- Brovchak, L. S., Likhitska, L. M., Starovoit, L. V., & Todosiienko, N. L. (2020). Pedagogical potential of the arts complex in the process of formation of aesthetic perception of junior pupils. *Rezeknes Tehnologiji Akademija. (98-108)*. Rezekne, Latvijas Republika.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2020 р.

Todosiienko N.

Тодосієнко Н.

ORCID 0000-0001-9473-2357

ORCID 0000-0001-9473-2357

Senior Lecturer
at the Department of Art Disciplines,
Preschool and Primary Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy
State Pedagogical University
(Vinnytsia, Ukraine)
E-mail: nata.todosiienko@gmail.com

Старший викладач
кафедри мистецьких дисциплін,
дошкільної та початкової освіти,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
(Вінниця, Україна)
E-mail: nata.todosiienko@gmail.com